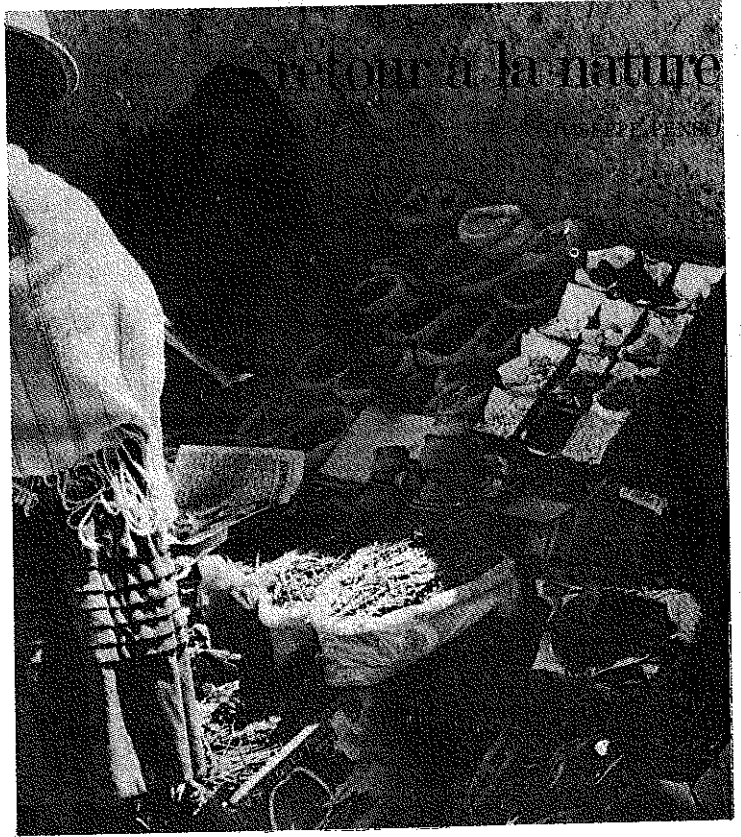


BREZİLYA HALK İLAÇLARI

Dr. Turan BAYKAL

Brezilya'da farklı coğrafik bölgelerde (Amazon, yüksek bölgeler, kıyılar) ve farklı kültürel gruplarda (Aurak, Tupi, Guarini) oldukça geniş bir halk ilaçları kullanımını görülmektedir. Son zamanlarda Maceio da halk ilacı olarak kullanılan bitkilerin tasnifi ve değerlendirilmesi yapılmışsada bu bitkilerle ilgili farmakolojik araştırmalar yeterli değildir. Federal Üniversitelerde doğal kaynaklı maddeler üzerinde yüksek seviyede kimyasal araştırmalar geliştirilmektedir. Özellikle Pernambuco Üniversitesindeki Antibiyotik Enstitüsünde bitki kimyası ve farmakolojik çalışmalar yapılmaktadır.

Eski çağlardan beri insan, ilacını bitkilerden sağlamış, aynı amaçla mikroorganizmalarda kullanılmıştır. Bu nedenle birçok araştırmacı bu alanda çalışmalara başlamıştır. Kanseri tedavi etmek için yapılan araştırmalar etkin maddeleri mikroorganizmalardan ziyade bitkilerden elde etme yönündedir. Çeşitli Brezilya enstitülerinde bu çeşit çalışmalar yapılmakta olup



* Gazi Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi Farmakognozi ABD. Etiler/ANKARA

bu çalışmalar insan sağlığıyla ilgili uluslararası kuruluşlarla ilişkili olarak yürütülmektedir.

Brezilya bol yağışlı Amazon ormanlarından kuru steplere kadar uzanan geniş bir iklim kuşağı içinde dünyadaki en geniş floraya sahip ülkelerden biridir. Brezilya florası ilk zamanlardan beri doğa bilimcileri tarafından bakir orman ve adalarda araştırılıp bulunan, etken maddeler yönünden zengin bir potansiyele sahiptir.

16. yüzyılda Brezilya'dan tıbbi amaçla kullanılan birçok bitki ihraç edilmiş ve Avrupa Farmakopelerine girmiştir. Bunlardan biri ipeacuanha olup antiprotozoic alkaloidler olan emetin ve sefelin taşıdır.

Halk ilacı olarak kullanılan birçok bitki Tablo-1'de gösterilmiştir.

Brezilya'da Flora dağılımındaki değişik iklim bölge farklılıkları gibi, farklı etnik grup dağılımında görülmektedir. Amazon bölgesindeki çeşitli kültürlerle sahip yerliler bulunmakta olup geri kalan bölgede ise iki etnik grup; Kuzey'de Tupi ve Güney'de Guarani'ler bulunmaktadır.

Amazon bölgesinin halk ilaçlarından, yüksek etkiye sahip kürrar, ayrıca benzil-izokinolein, iktiotoksik maddeler, insektisitler ve birçok halusinojen maddeler taşıyan bileşimlerde sayılabilir.

19. yüzyıl botanikçisi Bertoni'ye göre Guarani'ler bitkiler hakkındaki bilgileri yönünden 16.yüzyıl Avrupasından daha ileri durumdaydılar. Ünlü Tıp tarihçisi Eustaquio Duarte, Modern Brezilya'da ve Avrupa'da tedaviye yönelik çalışmalarda halk ilaçlarının büyük

etkisinin olduğu gerçeğini vurgulamıştır. Brezilya'ya başka ülkelerden gelenler, yerli kültürlerden hem beslenme ve hemde bitkisel ilaçlar yönünden birçok şey öğrenmişlerdir. 17. yüzyıldan itibaren yerlilerin bilgileri, Brezilya'ya yerleşen Afrikalı ve Avrupalıların ananeleri ve bilgileriyle karışmaya başlamıştır.

Literatür kaynaklarına göre, Brezilya'da bilimsel amaçla ilk bitki 18.yüzyılda toplanmış Flora brasiliensis'tir. Bunu diğer bitkilerin toplamı, deskripsiyonlarının yapılması izlemiştir. Von Maetius "Sustema Materiae Medicae Vegetabilis Brasiliensis" adlı, halk ilacı olarak kullanılan 470 bitkinin özelliklerini belirten bir kitap yayınlamıştır.

Amazon bölgesi ile ilgili Etnobotanikal belgeler Beem'deki Goeldi Müzesi ve Manaus'taki Amazon Agronomik Araştırma Enstitüsü tarafından toplanmıştır.

Bu arada misyonerlerin büyük yardımlarına unutulmamalıdır. Özellikle papaz Giaccone ve Bruzzi, çeşitli yerli kabilelerden elde ettikleri, bitkilere ait önemli bilgilere sahip geniş bir koleksiyonu gerçekleştirmişlerdir.

20. yüzyılda Sao Paulo Üniversitesi'nde Otto Gottlieb ve Rio de Janeiro Üniversitesi'nde Walter Mors ile Benjamin Gilbert'in önderliklerinde yapılan çalışmalarda bir çok doğal kaynaklı maddeler elde edilmiştir.

1952 yılında Oswaldo Gonçalves De Lima tarafından kurulan Recife'deki Pernambuco Federal Üniversitesi Antibiotik Enstitüsü bitkiler üzerinde oldukça yoğun çalışmalar yapmıştır. Enstitü eski zamanlarda yerli halkın kullandığı bitkilerle ilgili deneyimleri, bünyesinde topladığı farklı bilim dallarına ait bilim adamlarıyla düzenleyip, önemli bir halk ilaçları kataloğu oluşturmuştur. Burada amaç çeşitli hastalıkları tedavi etmek ve yeni antibiotik

TABLO — 1
Brezilya'da halk ilacı olarak kullanılan bitkiler

Örnekler	Latince Adları	Kullanışları
Abobora	Cucurbita pepo	Antihelmantik
Angelim-Araroba	Vataireopsis araroba	Dermatozis
Balsoma (Cipo-cravo)	Copaifera sp.	Tonik
Batata-de-purga	Operculina convolvulus	Purgatif
Barba-timao	Stryphnodendron coriaceum S.barbadetiman	Toksik
Boa-noite	Catharantus roseus	Hipoglisemik
Caroba	Jacaranda decurrens	Depuratif
Canstanha mineira	Salacia brachypoda	Opeptik
Erva pombinha	Phyllanthus niruri	Diüretik
Erva de sancta Maria	Ouenopodium ambrosiodes	Anestezik
Espinheira santa	Maytenus ilicifolia	Tonik
Falso jaborandi	Ottonia sp.	Anestezik
Folha-de-fortuna	Bryophyllum calycinum	Tonik
Ipeacacuanha	Cephaelis ipeacacuanha	Emetik
Jaborandi	Pilocarpus jaborandi	Anestezik
Japecanga	Smilax sp.	Antiveneral
Mamacadela	Brosimum gaudichandii	Pigment eksikliği
Marianeria	Acanthos arborescens	Antitumorozal
Marupa	Simarouba amara	Tonik
Melão de São Caetano	Momordica caranthis	Antihelmantik
Pacovã	Renealmia exaltata	Aromatik
Pareira-brava	Chondodendron sp.	Toksik
Pau-pereira	Geissospermum laeve	Hipotansif
Ouina do campo	Strychnos pseudoquina	Febrifüje
Sapucainha	Carpotroche brasiliensis	Antileprotik
Taiuia	Trianosperma sp.	Depuratif
Vassourinha	Scoparia dulcis	Hipoglisemik

ve antitümoral ajanlar bulmaktır. Bu açıdan bakıldığında Antibiyotik Enstitüsü Brezilya'daki en önemli bitkisel araştırma merkezidir. Bunun yanında Maceio da Alagoas Üniversitesi, Fortalaza'da Ceara Üniversitesi, Joao Pessoa da Paraíba Üniversitesi ve Belo Horizonte'deki Minas Gerais Üniversiteleri' de halk ilaçlarıyla ilgili çalışmalar yapmaktadırlar. Örneğin Alagoas Üniversitesi, kuzey-doğudaki Brezilya folkloru ile ilgili çalışmalar yapmakta olup halk ilacı olarak kullanılan bitkilerle ilgili büyük bir bilgi birikimine sahiptir.

Brezilya'daki önemli etnofarmakolojik çalışmalar Gonçalves De Lima tarafından gerçekleştirilmiş olup Maya'ların mitolojik bitkileri ve lonchocarpus longistylus ile buna yakın türler üzerinde yapılmış, holusinojenler üzerinde de çalışılmıştır.

Örneğin, Mimosa hostilis'ten hazırlanan ve keyif verici olarak kullanılan "vinho de jurema" denilen posyon aktif madde olarak N,N-dimetiltriptamin ve mono metiltriptamin içerdiği tesbit edilmiştir. Myristicaceae'den Vitrola ve Anadenanthera da triptamin; Bazı Malpighiaceae bitkilerinde harmin

ve deriverleri; Datura insignis ten de Rizzini ve Bantos tarafından skopolamin izole edilmiştir.

Rönesans döneminde şifa verici güçleriyle tanınmış birçok balsam halen Avrupa farmakopelerinde yer almakta olup bugünde çeşitli gruplar tarafından çalışılmaktadırlar. Örneğin copaiba balsamı Roma'daki CNR laboratuvarı tarafından çalışıp, kopaiferik asit ve kopaiferolik asit gibi bir grup yeni maddeler izole edilmiştir.

Brezilya'da antitümoral madde araştırmanında ilk çalışılan bitki halk arasında "guatambu" denilen *Aspidosperma olivaceum* olup, olivasin, guatambu ve elliptisin izomerleri elde edilmiştir. Diğer önemli aktif maddeler olarak Melastomaceae den izole edilen primine ve türevi mikonidin örneklenebilir.

Antibiyotik Enstitüsü, Celastraceae ve Hippocrataceae familyalarında antitümoral özellik taşıyan bir grup bitki üzerine çalışmalara devam etmektedir. Bu enstitü tarafından, bilinen selastrol ve pristimerin ile yeni maddeler olan maitenin (= tingenon) ve hidroksimaitenin izole edilmiştir. Maitenin pentasiklik triterpen olup ketonik ve fenoldienoik gruplar

taşımakta ve spesifik antitümoral etki invitro ve klinik olarak belirlenmiştir.

Brezilya'daki bitkilerin biyolojik aktiviteleriyle ilgili çalışmalar, Rio de Janeiro, Sao Paulo ve Recife gibi merkezlerle bunların yakın işbirliği kurduğu Stanford Üniversitesi (U.S.A.) ve CNR laboratuvarı (İtalya-Roma) tarafından yapılmaktadır.

Bugün Brezilya'da açıkça görülmektedirki, çeşitli bölgelerdeki birçok araştırma merkezinde tıbbi bitkilerin değerlendirilmesiyle ilgili önemli adımlar atılmaktadır. Yapılan çalışmalarda, tıbbi bitkilerin güvenli ve yararlı kullanımları için, çok sayıda bitkinin halk arasında ki kullanımları belirli kısıtlar içinde sınıflandırılmıştır. Ayrıca modern tıp için yeni ilaçların geliştirilmesiyle ilgili fitokimyasal araştırmalarda sürmektedir.

Kaynak:

- 1) JOSE F.DE MELLO: *Journal of Ethopharmacology*, 2,49-45, (1980)